

ПСЕВДОНІМІКОН СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті йдеться про псевдоназви як одиниці антропонімічної системи сучасної української мови, окреслено питання щодо їх вивчення вітчизняними мовознавцями, розглядаються їхні різновиди та функції в сучасному вжитку та найпродуктивніші моделі творення; визначено місце та роль псевдонімів у формуванні професійного іміджу.

Ключові слова: псевдонім, антропонімічна система, антропонімічна модель, фаховий імідж, лінгвістична креативність.

У системі антропонімічних одиниць сучасної української мови псевдоназви вирізняються своєю оригінальністю та тривалою історією. Псевдоназви, всевдоімена, умовні імена – це традиція загальносвітова, багато кого зі світових культурних діячів людство знає за вигаданими іменами, а не офіційними, наприклад Жорж Санд, Льюїс Керролл, Джозеф Конрад, Марк Твен, Корній Чуковський, Олександр Грін, Леся Українка. Традиція псевдоназивання, вигадування імен є давньою, відомою ще з часів античності; традиції подібних номінацій характеризують світову культуру в цілому, європейську зокрема, що підтверджує дослідження псевдонімів української та німецької мов О. Петрової, де «вони становлять досить помітний сектор антропонімікону цих мов як з погляду їх онімної специфіки, так і у кількісному плані» [4].

Процес повторного іменоназивання був безперервним, свідченням є численні приклади, зафіксовані українським мовознавцем Олексієм Деєм. На сьогодні ця активність зберігається у мистецькому дискурсі, військовому середовищі, інтернет-комунікації, чим і пояснюється **актуальність** подібних розвідок. Перевага креативної функції мови над номінативною посилює увагу мовознавців до подібних лексичних одиниць.

Мета наукової розвідки – схарактеризувати псевдоніми як одиниці української антропонімічної системи, стан вивчення цих одиниць в українському мовознавстві, розкрити функціональні та структурні особливості псевдонімів у сучасному вжитку, зокрема обґрунтувати чинники їх формування та описати найпродуктивніші антропонімічні моделі.

Псевдоніми як одиниці українського ономастикону стали предметом дослідження відомих вітчизняних та зарубіжних учених: П. Чучки, В. Німчука, М. Торчинського, М. П. Лесюк, О. В. Петрової, О. В. Суперанської, Г. В. Сулової, Т. І. Суркової, В. А. Никонова, С. Вархол. Мовознавець Н. Павликівська у дисертаційному дослідженні «Українська псевдонімія ХХ століття» (2010) комплексно проаналізувала їх як окремий клас власних назв та установила склад літературно-мистецьких, громадсько-політичних, кримінальних псевдонімів. Заслужують на увагу ряд статей останніх років в наукових виданнях, зокрема І. Шеремети про дешифрування псевдонімів у музичному дискурсі, Ю. Собкова про специфічність псевдонаймаєнь, Н. Шульської про позивні

вожків АТО та ін.. Лексикографічні праці О.Тулуба «Словник псевдонімів українських письменників» (1928), О. Дея «Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI – XX ст)» (1969), В. Еппеля «Нові матеріали до словника українських псевдонімів» (1999) є здобутками української лексикографії.

У науковому виданні «Українська мова: енциклопедія» визначається поняття псевдонім як «вид антропоніма, приbrane, вигадане ім'я, що має на меті маскування письменників (або інших авторів певних творів, акторів, художників) перед сучасниками... Псевдонім є одиницею антропонімічної системи, куди входять імена, прізвища, імена по батькові... мотивами появи може бути авторська скромність, немелодійність власних прізвищ» [8, с. 501]. На сьогодні це визначення потребує розширення/уточнення через ряд важливих ознак лексичної семантики, додаткових функцій, що їх виконує лексична одиниця, зокрема оцінної та естетичної. Псевдоніми є виявом креативної функції мови: мовець, використовуючи наявний мовний потенціал та мовленнєвий досвід, продукує власну назву, що ідентифікуватиме його як творчу особистість з оригінальним мисленням, здатну створити оригінальний мовленнєвий продукт для успішної реалізації задуму. Псевдоніму притаманні такі специфічні риси: 1) він є власною назвою, яка обирається самим номінатором; 2) псевдонім є факультативним антропонімом з обмеженою сферою вживання в певних соціально-професійних групах; 3) він є неофіційним, свідомо обраним найменуванням, яке може вживатися в „офіційних” ситуаціях; 4) псевдоніму здебільшого притаманна інформативність, експресивність та оцінність; 5) цей антропонім виконує функцію умовної номінації реальної особи; 6) псевдонім є прийомом самоідентифікації, а також позиціонування себе у суспільстві [4, с. 6].

Псевдоніми в сучасному вжитку охоплюють такі сфери зайнятості їхніх носіїв: літературно-мистецькі кола (арті-псевдонім); суспільно-політичне життя (політик-псевдонім/логопсевдонім); військову сферу, військові позивні (мілітарі-псевдонім); сучасні інтернет-комунікації (нікнейми, віртуал-псевдонім); а також, на нашу думку, конфесійну сферу (клерикал-псевдонім), а саме чернечі імена; спортивну сферу (спорт-псевдонім) [6].

Псевдоніми представників культурної сфери (письменників, акторів) – здобутки власної/колективної творчої фантазії, креативного мислення, є результатом їхнього самовизначення, самосприйняття, вони виникли в результаті свідомого вибору автором мотиву номінації та способів/засобів мови для його реалізації. Псевдоніми – це спосіб самовираження, самопрезентації, самоосмислення, це своєрідна самореклама, рекламоонім, фаховий атрибут, який однозначно спрямований на те, аби привертати увагу глядачів/слухачів. На думку дослідників, літературно-мистецькі самоназви можуть набувати сталості й заступати справжнє ім'я людини, стаючи знаковим елементом історії культури, прецедентним феноменом, для інших же характерне вживання лише протягом певного періоду – доти, доки ним послуговується сам носій [2].

Вибір того чи того варіанту псевдоніма у мистецькій царині зумовлюється рекламними метою, створенням вербального іміджу, а для цього необхідне гучне ім'я, яке згодом гарантуватиме популярність та привертатиме увагу глядачів/слухачів. Такі антропоніми характеризуються нестандартністю моделей творення, спрямовані на активізацію слухової та зорової пам'яті. Новаторством є й те, що на сьогодні існує своєрідна мода перетворення імені особового на фірмонім – назву мистецького проєкту.

Сучасна мистецька псевдонімотворчість помітно набуває впливу інноваційних тенденцій у розвитку лексичного складу мови в цілому, пов'язаний із процесом всесвітньої економічної, політичної та культурної інтеграції, що «на мовному рівні проявляється через: активне запозичення з англійської мови, інтенсифікація іншомовних дериваційних ресурсів, активному вживанні варваризмів (здебільшого в латинській графіці) окремих семантичних запозичень у структурі українського лексикону» [5, с.15]: ALEKSEEV – Микита Алексєєв ; Alloise – Алла Московка, Alyosha – Олена Кучер, Diezel (Green Grey) – Андрій Яценко, MamaRika (ex Еріка) – Анастасія Кочетова, NK – Анастасія Каменських, MONATIK – Дмитро Монатик, Alyona Alyona – Олена Савраненко, Tvorchi – Андрій Гуцуляк та Джеффри Кенні, **КНАУАТ** – **Андрій Хаят**, Katya Chilly – Катерина Кодратенко, Jerry Neil – Яна Шемаєва та ін. Мистецькі псевдоніми, на думку науковців, на різних етапах розвитку суспільства, держави й мови, відповідно, засвідчують перевалювання чи поступове відмежування від національних етнокультурних констант, отже, й стирання національних ознак у різних галузях існування й діяльності соціуму; зміну комунікативних преференцій мовців, що неодмінно призводить до переосмислення мовних одиниць і специфіки їх функціонування [2].

Систему політичних псевдонімів презентує псевдонімікон українських повстанців 20-х років ХХ ст., вояків УПА. Аналіз словника [1] дає змогу стверджувати, що серед таких назв переважали назви історичних діячів, передусім прізвища (прізвиська), взяті на честь діячів української історії, ватажків народних повстань (*Байда; Богун; Войнаровський; Гонта; Дорошенко; Залізник; Кармелюк; Морозенко; Нечай; Підкова*). Відапелятивні похідні в ономастиконі повстанців 20-х років представлені багатьма лексико-семантичними групами: зооніми (*Орел; Чорний Ворон; Пугач*), фітоніми (*Діброва; Тополя*), назви природних стихій та явищ (*Вітер; Вогонь; Хмара; Завірюха*), топографічних об'єктів (*Солончак*), псевдоніми – назви професій, занять, функцій (*Курінний; Дяк; Копач*), псевдоніми – назви абстрактних понять (*Біда; Заморока; Лихо; Смерть; Помста*) та інші.

Частково ця традиція зберігається і в позивних сьогоденних військових, учасників українсько-російської війни на сході України, проте вони, на думку дослідників, «стають у зовсім іншому ракурсі, що зумовлено новим національно-ментальним укладом адресатів й адресантів позивних імен, появою значної кількості іноземних запозичень в українській мові, оказіональних утворень, фонетичних і словотвірних модифікацій» тощо [7, с. 342].

Користування неофіційними іменами продиктоване особистою безпекою вояків, ці імена мають мотиваційні основи, які можуть бути прозорими, доступними до розуміння, а також такими, що потребують фонових знань про особисту історію носія, так, псевдо «Міф», що належить українському співакові Василю Сліпаку, народився шляхом скорочення назви театральної ролі Мефістофеля, яку виконував всесвітньо відомий тенор. За матеріалами матеріалів ЗМІ та публіцистичного видання лауреата Шевченківської премії Є. Подобної «Дівчата зрізають коси» [3], де згадуються позивні українських військових, чоловіків та жінок, можна визначити їхні основні семантичні мотиваційні основи: 1) назви, що вказують на зовнішні риси чи внутрішні особливості носіїв: Усач, Анархіст, Сім'янин, Сухарик, Скелет, Дика, Мала; 2) лексеми, що вказують на рід занять/професію: Адвокат, Танкіст, Морячок, Діджей, Строїтель; 3) фауноназви: Філін, Кіт/Кот,

Крук, Гюрза, Ліса, Білка, Комарик; 5) імена кіно- і мультигероїв, казкових персонажів, біблійних чи міфічних істот, акторів, спортсменів, політиків, письменників тощо: Масяня, Арамис, Шульц, Шайтан, Валькірія; Ангел, Відьма, Тайра, Марго; 6) етноніми чи назви інших національностей (країн): Скіф, Арійка, Подолянин, Чех, Север, 7) назви на позначення сімейно-родинних стосунків: Дід, Батя; Мамка; 8) розмовний варіант власного особового імені: Іраклій, Санич, Палич; 9) абстрактні назви, прикметним є вживання субстантивованих форм прикметників: Нерв, Розписний, Перлінка, Скельд, Зима, Купола, Ефа, Холера, Капець, Сороковий, Зірваний. Мотиваційну основу для окремих неофіційних антропонімів складають офіційні найменування бійців: Катерина Носкова – Кет; Тетяна Дундук-Кучерява – Танчік; Діана Виноградова – Дана, Валерія Бурлакова – Лера.

Що стосується чернечих псевдоімен, то чіткого принципу найменування немає, ім'я може пов'язуватися з місцем постригу, з іменами святих, яких ушановують в день постригу, або за характером ченця. Своє нове ім'я майбутній чернець чує вперше під час обряду: Митрополит Епіфаній (Сергій Думенко), Патріарх Володимир (Василь Романюк), Патріарх Філарет (Михайло Денисенко).

Отже, сучасний псевдонімікон української мови активно поповнюється, зокрема новотворами в мистецькій та військовій сферах, що є ознакою креативної функції мови, псевдоназви виконують не лише функцію номінації, але й виявляють оцінну та презентаційну функції. Перспектива подальших досліджень вбачається в аналізі псевдонайменувань в інтернет-дискурсі, який віддзеркалює сучасні тенденції розвитку розмовного стилю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Павликівська Н.М. Словник псевдонімів ОУН-УПА/ Наталія Павликівська. – Вінниця: О.Власюк, 2007. – 440 с.
2. Павликівська Н.М. Українська псевдонімія ХХ століття: автореф. дис. д-ра філол.н.: 10.02.01/ Інститут української мови НАН України. – К., 2010. – 38 с.
3. Подобна Є. Дівчата зрізають коси. Книга спогадів/російсько-українська війна/ Євгенія Подобна. – Укр. Ін-т нац. пам'яті. – К.: Люта справа, 2018. – 346 с.
4. Петрова О.В. Особливості номінації в псевдонімії німецької та української мов: автореф. дис....канд.філол.наук: 10.02.17/ Донецький національний ун-т. – Донецьк, 2005. – 20 с.
5. Стишов О.А. Динаміка лексичного складу сучасної української мови. Лексикологія. Лексикографія: навч. посіб. – Біла Церква : «Авторитет», 2019. – 198 с.
6. Торчинський М. М. Денотатно-номінативна структура антропонімікону української мови// Наукові праці Кам'янець-Подільського держ. ун-ту: Філологічні науки. – Випуск 15. – Т. 1. – Кам.-Подільський: Аксіома, 2007. – С. 148-149.
7. Шульська Н. Номінативна характеристика позивних імен бійців АТО, уживаних у мові ЗМІ/ Наталія Шульська. – Електронний ресурс. – <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/8423/1/Shulska.pdf>
8. Українська мова: енциклопедія. – К.: Українська енциклопедія ім. М.П.Бажана, 2000. – 752 с.

Нечипоренко А., к. филол. н

Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт имени Игоря Сикорского», Киев

ПСЕВДОНИМИКОН СОВРЕМЕННОГО УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА

В статье речь идет о псевдонаименованиях как единицах антропонимической системы современного украинского языка, обозначен вопрос об изучении псевдонимов отечественными языковедами; рассматриваются их разновидности и функции в современной языковой практике; определено место и роль псевдонимов в формировании профессионального имиджа.

Ключевые слова: антропонимическая система, антропонимическая модель, лингвистическая креативность, псевдоним, профессиональный имидж.

Nechyporenko A., PhD

National technical university of Ukraine “Igor Sikorsky politechnic institute”, Kyiv

PSEUDONYMICON IN THE MODERN UKRAINIAN LANGUAGE

The article deals with pseudonyms as the units of the anthroponomical system in the modern Ukrainian language, their types and functions as well as their most productive models. The paper focuses on the research done by Ukrainian linguists on the issue. The author defines the place and role of pseudonyms in developing professional image.

Key words: pseudonym, anthroponomical system, anthroponomical model, professional image, linguistic creativity.